

เรื่องเล่าจากปากผี: ชาติพันธุ์วรรณนาของขวัญ (Gothic Ethnography)

*สิ่งที่เราเห็นนั่นมันคืออะไรกัน เสียงที่ได้ยินมันน่ากลัวจนตัวสั่น
กลิ่นที่ได้รับมันเป็นกลิ่นอะไรนั่น เรื่องจริงหรือความฝันภาพยั่งจำติดตา*

704 - ดาจิมี

เสียงเพลงดังกล่าวลอยตามลมผ่านโถงทางเดินมืด ๆ ที่ประตูห้องทั้งสองปากเต็มไปด้วย
ผ้ายันต์สีแดง เลขาอักษรโบราณและรูปพระเกจิ ในวันที่ผู้เขียนขนย้ายสัมภาระเข้าพักอาศัยใน
อพาร์ทเมนต์แห่งหนึ่งย่านฝั่งธนบุรีเมื่อปีกลาย

ตึกหลังนี้สูง 9 ชั้น ตั้งโดดเด่นอยู่ริมคลองสายเล็กที่เชื่อมกับแม่น้ำเจ้าพระยา ท่ามกลาง
ชุมชนที่เคยเป็นแหล่งที่อยู่ของคนจีน ซึ่งอพยพเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ หลายระลอก บ้าง
รับจ้างทำเรือทอหวายไธสงที่ฝั่งธนบุรี บ้างข้ามไปเป็นจับกังแรงงานที่ฝั่งพระนคร บางส่วนที่พอตั้ง
ตัวได้และมีทุนรอนก็ขายของชำหรือขายอาหารบนเรือ โดยเฉพาะก๋วยเตี๋ยว เมื่อมีการตัดถนน
ผ่านซึ่งเชื่อมต่อกับถนนหลักหลายสายที่มุ่งตรงเข้าเมืองช่วงทศวรรษ 2510-2520 ชุมชนย่านนี้
ก็ค่อย ๆ เปลี่ยนไป มีอาคารสำนักงานราชการ อาทิ สถานีตำรวจ สำนักงานเขต และกรมต่าง
ๆ มาตั้ง บ้านไม้เปลี่ยนเป็นอาคารพาณิชย์ที่ด้านล่างเป็นร้านค้าหรือร้านอาหารซึ่งย้ายขึ้นมาจาก
เรือ ส่วนชั้นบนเป็นที่อยู่อาศัย บางบ้านที่ลูกหลานเรียนจบสูงและมีหน้าที่การงานดีก็ย้ายออกไป
บ้านเก่า ๆ กลายเป็นห้องพักราคาถูก ปล่อยเช่าเดือนละ 1,800-3,500 บาท ผู้เช่าส่วนมากคือ
คนต่างจังหวัดที่เข้ามาทำงานในเมืองหลวง แต่มีรายได้ไม่สูงนัก เช่น แรงงานภาคบริการ หาบ
เร่แผงลอย ขับรถโดยสาร ขณะเดียวกันที่ดินบางแปลงก็ถูกแปลงเป็นแฟลตหรืออพาร์ทเมนต์ที่คิด
ค่าเช่าสูงขึ้นหน่อย แต่ไม่เกิน 5,000 บาท สำหรับข้าราชการ พนักงานบริษัทเอกชน หรือ
นักศึกษาในละแวกนี้

หากไม่นับเสียงเครื่องยนต์ของเรือหางยาวที่ให้บริการนักท่องเที่ยวต่างชาติช่วงเสาร์-
อาทิตย์ตอนกลางวัน เสียงโทรทัศน์หรือเสียงเพลงที่นาน ๆ ที่จะดังแว่วมา บรรยากาศของที่นี่ก็
เงียบสงบเหมาะสำหรับวัยทำงานที่ต้องการพักผ่อนและวัยเรียนที่ต้องใช้สมาธิอ่านหนังสือหรือ
เขียนรายงาน ทว่าภายใต้ความสงบนั้นก็อวลไปด้วยบรรยากาศแปลกประหลาด กลิ่นพิลึกพิลั่น
และความเงียบนี้บางทีก็เงียบจนน่าขนลุก

แสงวาบปรากฏบนหน้าจอในคืนหนึ่ง พร้อมข้อความจากรุ่นพี่ร่วมคณะซึ่งเคยอาศัยอยู่
ที่นี่ แต่ย้ายออกนานนับปีแล้วว่า “เจอดีอะไรบ้างยัง?”

ยังไม่ทันจะส่งคำตอบ เธอก็ส่งข้อความมาอีก “ชั้นที่เ็งอยู่มีผีสิง เขาถือกันทั่ว ถึงกับมี
คนเล่าออกเดอะโกสต์ ไม่กลัวบ้างเธอ?”

ผู้เขียนซึ่งเป็นนักมานุษยวิทยาหนุ่มไม่ได้ตอบกลับ ยิ้มพลาบสายหัว คิดในใจว่าพลอต
เรื่องเดิม ๆ อีกแล้ว ตึกเก่า ๆ ที่ไหนในเมืองใหญ่แออัดจะไม่เคยมีคนตายบ้าง ผีมีจริงที่ไหน

เรียนมาตั้งเยอะ ฝึเป็นแค่สิ่งประกอบสร้างทางสังคมเท่านั้นแหละ คนเล่าเรื่องฝึกก็เพื่อจัดการ ความทรงจำบาดแผลหรือเรื่องราวในอดีตที่ไม่เคยชำระสะสางก็แค่นั้น ถึงว่าทำไมชื่อที่ป้ายติด กับชื่อในบัญชีที่จ่ายค่ามัดจำไม่ตรงกัน คงเปลี่ยนไม่ให้คุณกลัว ดีเสียอีกที่ได้หอพักถูก ๆ เดินทางสะดวกและใกล้รถไฟฟ้าตั้งขนาดนี้

แต่เมื่อผล็อยหลับไป คึนนั้นผู้เขียนฝันเห็นกระเป๋าดูเดินทางสีดำ

กระเป๋าดู ห้องฝึฝึ คดีฆาตกรรม: ภรรยาของฝึกับการสิงสู่สิ่งของและสถานที่

เรื่องเริ่มขึ้นกลางดึกคึนหนึ่งเมื่อสิบปีก่อน ในห้องสุทสุดทางเดินของชั้น 7 เลขหน้าห้อง คือ 712A เพราะเลข 13 ดูอัปมงคลเกินไปที่จะใช้สำหรับที่อยู่อาศัย ด้านในมี 1 ห้องนอน 1 ห้องนั่งเล่น 2 ห้องน้ำ และ 2 ระเบียงที่ฝึฝึหนึ่งหันหน้าออกหาคลอง ผู้เช่าคือคู่รัก ฝ่ายชายวัย 40 ปลาย ๆ เคยเป็นสถาปนิก แต่วันหนึ่งเกิดเส้นเลือดแตก เป็นอัมพฤกษ์ครึ่งซีก ไม่สามารถ ช่วยเหลือตนเองได้มากนัก ภรรยาสาวที่อายุน้อยกว่าเกือบหนึ่งรอบและไม่ได้ทำงานประจำ จึง ต้องรับหน้าที่เป็นผู้ดูแล ทั้งหาข้าวหาน้ำ ปิดกวาดเช็ดถู อาบน้ำเช็ดตัว ตลอดจนซื้อเปียร์ให้สามี ดึมเป็นประจำ

เธอน่าจะเหนื่อยหน่ายกับภาระและเครียดหนัก เริ่มหันเข้าหาลัทธิความเชื่อบางอย่าง โต๊ะ ข้างเตียงเปลี่ยนเป็นที่วางรูป เทียน พวงมาลัย ดอกไม้ และรูปเคารพ ประตุระจกฝึฝึระเบียงมี ผ้ายันต์สีเหลือง แต่ดูเหมือนที่ฝึฝึทางใจไม่ได้ช่วยบรรเทาความทุกข์นัก เธอยังดึมแอลกอฮอล์ไม่ ต่างจากสามี ที่ต่างก็คือเธอเสพยาด้วย ระยะเวลา ห้องข้าง ๆ มักได้ยินทั้งคู่มีปากเสียงกันอยู่ เสมอ บางวันที่ทะเลาะกันหนัก เธอจะเข็นร่างสามีไปวางไว้ตรงโถงทางเดินชั้น 7 บ้าง ชั้น 6 บ้าง ชั้น 5 บ้าง แล้วออกไปสังสรรค์ตามวงไฟ เมื่ออารมณ์เย็นลงจึงพากลับเข้าห้อง

แต่คึนนั้นเองราวตีหนึ่ง เสียงทะเลาะดังขึ้นเช่นเคย แต่ครั้งนี้เสียงเจ็บบลงเร็วกว่าทุกครั้ง สาเหตุก็เพราะภรรยาซึ่งอยู่ในอาการเมาจากหลายขนาน ใช้ไขควงแทงท้ายทอยของสามีจนสุด แรง เลือดกระเซ็นเปรอะตามหัวเตียงและฝาผนัง เธอแทงซ้ำอีกครั้งที่หลัง ก่อนใช้มีดทำครัว ข่าแหละ ตัดส่วนหัว ข้อมือ และข้อเท้าข้างหนึ่ง ใส่ถุงพลาสติกหนา แล้วเอาไปโยนทิ้งในคลอง หลังตีคึ ส่วนลำตัวก็ยัดลงกระเป๋าดูเดินทางสีดำใบใหญ่ ซึ่งเธอหมายจะหิ้วลงไปทิ้งข้างนอก กว่า ที่เธอจะข่าแหละศพเสร็จก็เป็นเวลารุ่งสางพอดี เธอแจ้งย้ายออกกะทันหัน แต่กระเป๋านั้นหนักจน ยกไม่ไหว เธอจึงเรียกให้ยามช่วย อ้างว่าเป็นหนังสือและเสื้อผ้าเก่า ๆ ที่จะเอาไปบริจาค สุดท้าย ความก็แตก เมื่อยามผัดสังเตและเปิดดูสิ่งที่อยู่ข้างในจนถึงกับผงะ เพียงครู่เดียว ตำรวจก็แห่ กันมาจาก สน. ที่อยู่ปากซอยเพื่อจับกุมเธอ

หากเป็นชาติพันธุ์วรรณนาทั่วไป เรื่องก็คงจบลงตรงนี้ แต่นี่คือชาติพันธุ์วรรณนาแนว ทดลองที่ตัวแสดงไม่ได้มีแค่มนุษย์ ความตายจึงเป็นจุดเริ่มต้น ไม่ใช่จุดจบ

เธอถูกคุมตัวมาทำแผนประกอบคำรับสารภาพในที่เกิดเหตุ แต่เหมือนสติไม่ได้อยู่กับเธอกับตัวแล้ว ไม่รู้เพราะฤทธิ์ยา ความเชื่อ ความสะเทือนใจหรือทั้งหมดรวมกัน เธอให้ปากคำว่า

ตนเป็นช่างทรงเทพเจ้า และต้องกำจัดสามีซึ่งเป็น 'มารเฒ่า' ตามคำบัญชา จู๋ ๆ เธอก็หมดสติ ล้มฟุบลงท่ามกลางบรรดาไทยมุง เพื่อนข้างห้อง ผู้พักอาศัยชั้น 7 และอาจรวมถึงชั้นอื่นด้วย เริ่มทยอยย้ายออกจนแทบไม่เหลือ บางห้องที่ยังอยู่ก็ได้ยินเสียงลากกระเป่าในเวลากลางคืน แม้ผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งกล่าวเชิงขำขันว่า เป็นเสียงขนของหนีของผู้เช่ารายอื่น แต่ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่ลงความเห็นว่า ไม่ใช่เสียงที่เกิดจากมนุษย์แน่ มีเรื่องเล่าของผู้เช่าที่ประสบพบเจอกับสิ่งลึกลับต่างกรรมต่างวาระ

ห้องเกิดเหตุถูกปิดตายลงและล็อกกุญแจแน่นหนา เจ้าของหอไม่ให้ใครเช่าห้องนั้นอีก แม้เคยมีตำรวจนิรนามมาขอเช่าเพื่อเปิดให้คนเล่นพนันก็ตาม มีการทำพิธีกรรมทางศาสนาและเปลี่ยนชื่อหอพักเสียใหม่เพื่อเป็นสิริมงคล

ทว่าเรื่องหลอนก็ไม่ได้จบลง วันดีคืนดี กระเป่าเดินทางซึ่งเป็นของกลางที่เก็บไว้ในห้องลิบเวอร์ ก็สำแดงเดช ขณะที่ดาบตำรวจรายหนึ่งกำลังเข้าเวรกลางดึกคนเดียว จู๋ ๆ กระเป่าใบนั้นก็หมุนรอบตัวเองหลายรอบ โดยไม่มีใครไปแตะต้องมัน ที่จริงจะพูดแบบนี้ก็ไม่ถูก เพราะนายดาบเชื่อว่ากระเป่าไม่ได้หมุนเอง แต่มีคนทำให้หมุน และใครคนนั้นก็ไม่ใช่ 'คน' กระเป่าจึงถูกย้ายไปไว้ในห้องขังชั้น 2 คราวนี้คนที่เจอดีคือผู้ต้องขัง บางคนรู้สึกราวกับมีใครจ้องมอง แม้คืนนั้นเขาจะถูกขังอยู่คนเดียว บางคนก็ได้ยินเสียงร้องกลางดึก (น่าสนใจว่าเป็นเสียงผู้หญิง ทั้งที่ศพในกระเป่าเป็นผู้ชาย) จนอยู่ไม่สุข ต้องขอให้ตำรวจเปิดไฟในห้องขังตลอดทั้งคืน ในที่สุดเพื่อความสบายใจของทุกคนที่โรงพัก กระเป่าดังกล่าวก็ถูกย้ายขึ้นไปไว้ในห้องน้ำชายชั้น 4 ที่แทบไม่มีใครใช้งาน หลัง 2 ทุ่มก็ไม่มีใครกล้าขึ้นไปแล้ว ที่ชั้นนี้ยังมีพระพุทธรูปหลายองค์ และมีผ้ายันต์ทำเวสสุวรรณติดตรงทางขึ้นอีกที่ราวกับจะสะกดข่มดวงวิญญาณไว้ รวมทั้งยังมีการทำบุญใหญ่ของโรงพักเป็นประจำทุกปี แต่ก็ไม่มีใครกล้านำกระเป่าไปทิ้งสักที

ดูเหมือนพิธีกรรมต่าง ๆ ไม่ได้คลายความเฮี้ยนลง แม่บ้านที่ขึ้นไปทำความสะอาดมักพบว่า กระเป่าไม่เคยตั้งอยู่ที่เดิมเลยสักครั้ง รวมถึงตำรวจนอกพื้นที่ ซึ่งถูกเรียกตัวมาปฏิบัติภารกิจในกรุงเทพฯ เช่น รับเสด็จในกิจกรรมปั่นจักรยาน งานอุ่นไอรักคลายความหนาว หรือเป็นหน่วยควบคุมฝูงชนในช่วงที่มีการชุมนุมเคลื่อนไหวทางการเมืองปี 2563-2564 ก็ต้องอาศัยวัดหรือโรงพักเป็นที่พัก ตำรวจที่นอนใน สน. นี้ ต่างก็เจอดีจนอกสั่นขวัญหายไปหลายราย บ้างลือเรื่องกระเป่าผีสิงและห้องผีสิงแพร่สะพัดไปทั่ว และกลายเป็นเรื่องเล่าสยองขวัญบนโลกอินเทอร์เน็ตในเฟซบุ๊ก ยูทูบ โดยเฉพาะรายการยอดนิมอย่างเดอะโกสต์เรดิโอ ในที่สุดเมื่อผู้กำกับสถานีตำรวจคนใหม่มาถึง ก็สั่งให้เอากระเป่าไปทำพิธีเผาปนกิจเหมือนอย่างศพมนุษย์ที่วัดใกล้ ๆ และนิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีสวดปิดเป่าวิญญาณ เพื่อให้เจ้าหน้าที่มีขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงาน ถึงตอนนี้ดูเหมือนว่าวิญญาณนั้นได้สงบลงแล้ว

เรื่องขนหัวลุก (Uncanny)

ผู้เขียนสะดุ้งตื่นกลางดึกเพราะเสียงคนกระซิบพึมพำที่ข้างหู เหลียวซ้ายขวาไม่เห็นใคร ได้ยินแต่เสียงเพลงที่ลอยมาจากห้อง 712A ที่อยู่ตรงข้าม แม้ภาพกระเป๋าสีดำในฝันยังไม่จาง แต่ก็ยังกล้าพอจะเปิดประตูออกไป เคาะห้องปิดตายนั้นหลายครั้ง ไม่มีเสียงตอบรับใด แม้แต่เสียงเพลงเมื่อก็ก็หายไป

‘ผีมีจริงที่ไหนกัน’ ผู้เขียนคิด ความกังวลเริ่มคลายลง อาจเพราะฤทธิ์เบียร์ 4 กระจบองเมื่อตอนค่ำ จึงใช้มือดึงผ้ายันต์เก่า ๆ สีซีดจางหน้าห้องนั้นจนขาด และใช้ทั้งเท้าและตัวดันประตูจนสุดแรงเพื่อจะพิสูจน์ให้ประจักษ์ชัด

แต่แล้วขณะที่ประตูเริ่มแง้มออกจนเผยให้เห็นสภาพภายในห้อง ผู้เขียนก็บังเกิดความเครียดอีกครั้ง เพราะถ้าผีเป็นสิ่งประกอบสร้างทางสังคมจริง และตามสันนิษฐานเบื้องต้นห้องนั้นอาจถูกใช้เป็นแหล่งทำเรื่องอะไรเทา ๆ ลักอย่างอยู่ก็ได้ แล้วไอ้คนที่อยู่ในห้องจะละเว้นเราหรือ?

แต่ภายในห้องนั้นว่างเปล่า ไร้ซึ่งผู้คน เตียนนอน โต๊ะเครื่องแป้ง ตู้เสื้อผ้า และเครื่องปรับอากาศถูกรื้อออกหมดแล้ว มีเพียงผ้ายันต์ติดอยู่เหนือประตูระเบียงที่ไม่มีบานกระจกแล้ว ลมเย็นเหนือลำคลองลอยปะทะหน้าอย่างแผ่วเบา แต่ห้องก็อวลด้วยกลิ่นของดอกไม้เก่า ๆ กลิ่นธูปและเทียนจาง ๆ กลิ่นอับเหม็นคล้ายตัวอะไรตายอยู่ใต้ผ้า อุณหภูมิลดลงต่ำเรื่อย ๆ จนขนของผู้เขียนลุกเกรียวทั่วร่าง

ห้องยังว่างเปล่าอยู่อย่างนั้น เมื่อผู้เขียนมองไม่เห็นผีสักตัวหรือคนสักคน จึงกลับเข้านอนแล้วก็ฝันอีกครั้ง

แน่ละ ในฝันมีกระเป๋าดำเดินทาง

ชาติพันธุ์วรรณาของขวัญ

นักมานุษยวิทยาหนุ่มคิดว่าต้องทำอะไรสักอย่างเกี่ยวกับเรื่องขนหัวลุกนี้ เท่าที่ศึกษามาผีไม่ใช่ประเด็นแปลกใหม่ของงานศึกษาสายสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะงานด้านมานุษยวิทยาที่ศึกษาผีในฐานะระบบความเชื่อชนิดหนึ่ง เช่น ผีบรรพบุรุษ วิญญาณที่สิงตามต้นน้ำป่าเขา ซึ่งคอยกำกับพฤติกรรมของมนุษย์

อย่างไรก็ดี งานศึกษาเหล่านี้มองผี วิญญาณ หรือเรื่องเหนือธรรมชาติ เป็นเพียงสิ่งประกอบสร้างทางสังคม (social construction) ซึ่งผีอาจมีหน้าตาแตกต่างกันไปตามแต่ละวัฒนธรรม (เข้าข่ายพวกสัมพัทธนิยมเชิงวัฒนธรรม (cultural relativism)) หรือมีจะนั้นก็เป็นการอธิบายแบบปฏิฐานนิยม ซึ่งแปลงผีให้อยู่ในรูปสิ่งที่ยอมรับได้ในทางวิทยาศาสตร์ หรือไม่ก็เป็นการพิสูจน์ว่าผีไม่มีจริง (Klima, 2019)

ที่ผ่านมา โลกวิชาการสายสังคมศาสตร์แทบไม่เคยยอมรับว่าผีมีตัวตน (entity) ทั้งในภาคสนามและในงานเขียน และแทบไม่มีงานศึกษาที่ใช้ผีเป็นกรอบวิเคราะห์หรือตัวดำเนินเรื่อง

มากนัก อันที่จริงก็ไม่ใช่เรื่องน่าแปลกใจ Alan Klima (2019) อธิบายว่า เนื่องจากนับตั้งแต่ยุคก่อตั้งสาขาวิชา สังคมศาสตร์พยายามใช้วิธีการหาความจริงแบบวิทยาศาสตร์หรือแบบปฏิฐานนิยม และพยายามแยกตัวจากการเขียนงานแบบเรื่องแต่งหรือนวนิยาย ด้วยการค้นหาและบันทึกข้อเท็จจริงทางสังคม (social reality) เพื่อขยายพรมแดนของความรู้ และแทนที่สิ่งที่ยังไม่รู้ด้วยข้อมูลใหม่ ๆ ที่ได้จากการสังเกตการณ์ สังคมศาสตร์ยุคแรก ๆ พยายามแยกสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในสังคมออกจากสิ่งที่ผู้คนเชื่อถือแบบผิด ๆ (หรือมงาย) กล่าวอีกนัยก็คือ สังคมศาสตร์ต้องการค้นหาและนำเสนอความจริงทางสังคมเพื่อขจัดปิดเป่าเรื่องเล่าทางสังคมที่เป็นเท็จ (social fiction) (Klima, 2019: 24) ขณะที่ในอีกด้านหนึ่งเมื่อนักสังคมศาสตร์พยายามวิพากษ์ความรู้แบบปฏิฐานนิยมก็ตกหลุมพรางของการประกอบสร้างทางสังคมแทน แม้จะเขียนเรื่องผี แต่ก็เพื่อตอกย้ำว่าสิ่งลึกลับเหล่านี้เป็นเพียงภาพสะท้อน (reflection) เป็นเพียงสิ่งประกอบสร้าง หรือเป็นเพียงข้อเท็จจริงทางสังคมแบบหนึ่งเท่านั้น

Alan Klima จึงวิจารณ์ขนบการเขียนงานวิชาการตามขนบข้างต้นว่า ยังยึดติดกับกรอบแบบสำนึกนิยม (realist frame) และยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ซึ่งกีดกันผีที่เป็นสิ่งไม่อาจพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ได้ออกไป รวมทั้งยังไม่ได้พิจารณาผีหรือสิ่งลึกลับในเชิงภววิทยา (ontology) ซึ่งมีสถานะเป็นผู้กระทำการทางสังคมในตัวมันเอง ไม่ได้เป็นเพียงภาพแทนของอะไรบางอย่างที่จริงกว่า นับเป็นเรื่องน่าเสียดายทั้ง ๆ ที่ปัจจุบันนักมานุษยวิทยาต่างก็พูดถึงถึงจุดเปลี่ยนทางภววิทยา (ontological turn) และมานุษยวิทยาพ้นมนุษย์ และที่สำคัญ นักมานุษยวิทยาจำนวนไม่น้อยก็ทำงานภาคสนามในพื้นที่ที่ภูตผีและวิญญาณเป็นภววิทยาที่พบได้ทั่วไปในชีวิตประจำวันของผู้ให้ข้อมูล ไม่เว้นแม้แต่สังคมเมืองที่ซับซ้อน เป็นส่วนหนึ่งของทุนนิยมโลก มีเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าหรือเคลื่อนสู่โลกดิจิทัลแล้วก็ตาม (Good, Chioventa and Rahimi, 2022: 444)

แล้วเราจะเขียนหรือนำเสนอโลกภววิทยาของผีอย่างไร?

ใน *Ethnography #9* (2019) Klima เสนอให้เขียนงานชาติพันธุ์วรรณนาของขบวนการ (Gothic ethnography) ซึ่งใช้ 'เรื่องเล่าจากปากผี' หรือนำเสนอปรากฏการณ์ทางสังคมจากมุมมองของผี เพื่อนับรวมบทบาทของสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ (nonhuman) ในฐานะผู้กระทำการทางสังคมด้วย เรื่องเล่าของ Klima นั้นทั้งน่าขนลุก เกินจริง และแทบไม่น่าเชื่อเลย แต่กลับสั้นคล่องสมมติฐานทางภววิทยา เปิดบทสนทนาและชวนให้นักมานุษยวิทยาย้อนพินิจเกี่ยวกับการทำงานของตน

งานชาติพันธุ์วรรณนาแนวทดลองของ Klima ไม่เพียงแต่ยอมรับสิ่งที่ไม่เคยถูกยอมรับว่ามีจริง (inadmissible) แต่ยังพยายามขยายสิ่งที่นับได้ว่าเป็นงานเขียนที่ยอมรับได้ในทางวิชาการด้วย (Klima, 2019: 16) วิธีการที่น่าสนใจคือ Klima หยิบยืมเทคนิคของงานวรรณกรรม ซึ่งเอื้อให้สิ่งที่ลึกลับจะพรรณนา (unspeakable) และสิ่งที่เหลือเชื่อ (unbelievable) ได้มีโอกาสพูด เนื่องจากเห็นว่าสังคมศาสตร์ยังขาดเครื่องมือทำความเข้าใจ

สิ่งที่มีอยู่ แต่ไม่ปรากฏให้เห็น (nonpresent presence) การเขียนชาติพันธุ์วรรณนาของ บัญญัติจึงปลดปล่อยวิญญาณ ซึ่งดำรงอยู่ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ในหลายมิติ และปรากฏอยู่ ทั่วทุกปรากฏการณ์ทางสังคม จากการถูกกดทับและกีดกันโดยวิธีการใช้ภาษาแบบปฏิฐานนิยม ซึ่งมักล้มเหลวในการทำความเข้าใจภววิทยาของคนอื่นที่ไม่ใช่ชาวตะวันตก (Klima, 2019: 22)

เรื่องเล่าของ Klima สลับสับเปลี่ยนไปมาระหว่างมุมมองของนักมานุษยวิทยา ผู้เชี่ยวชาญทฤษฎีทางสังคมศาสตร์กับวิญญาณเด็กสาวที่เข้าสิงร่างคน ซึ่งเป็นวิธีเล่าที่ท้าทาย เส้นแบ่งระหว่างสิ่งที่ปรากฏ (present) กับสิ่งที่ไม่ปรากฏ (absent) สิ่งที่มีจริงกับสิ่งที่ไม่มี (หรือมีแต่มองไม่เห็น) เรื่องจริงกับเรื่องแต่ง จินตนาการ (unreal) กับความเป็นจริง (real) พูดยกอีกแบบคือ Klima ใช้ผีเป็นตัวแสดงเชิงภววิทยาที่ล่องลอยไปมาระหว่างความเป็นจริงหลาย แบบ หรือผีคือสิ่งที่อยู่ท่ามกลางหรือระหว่าง (in-between) ภววิทยาต่าง ๆ นั้นเอง (Klima, 2019: 19)

การใช้คำว่าสยองขวัญหรือ gothic ยังมีนัยถึงเรื่องเล่าที่ให้ความรู้สึกเหนือธรรมชาติ ทำให้สิ่งที่เราคุ้นเคยดูแปลกไปจนน่าขนลุก (uncanny) หรือทำให้สิ่งที่ไม่คุ้นเคยอย่างผีเป็นสิ่ง ที่ปรากฏในชีวิตประจำวันและมีสถานะเหมือนมนุษย์ในเรื่องเล่า การปรากฏของผีในเรื่องทำให้ โลกสมัยใหม่ที่อ้างว่าสิ้นมนต์ขลังไปแล้ว (disenchantment) ดูแปลกไปและไม่จริง (irreal) และถึงที่สุดแล้วคือการทำให้โลกสมัยใหม่กลับมามีมิติลึกลับอีกครั้ง (reenchantment) Klima ยังตั้งคำถามอย่างเจ็บแสบถึงขนบการเขียนงานชาติพันธุ์วรรณนาด้วยการสลายเส้นแบ่ง หรือ ทำให้เส้นพร่าเลือนว่า ใครมีชีวิตหรือเคยมีชีวิต ใครเป็นคน ใครเป็นผี ใครเป็นผู้บรรยาย ใคร เป็นตัวละคร และใครเป็นผู้เขียนกันแน่ (Klima, 2019: 29)

อาจกล่าวได้ว่า ผีสร้างการสั่นไหวทางภววิทยา (ontological quivering) ให้แก่ผู้คน ซึ่งอยู่ในสนามที่เราศึกษา นักมานุษยวิทยาพันมนุษย์เตือนเอาไว้ว่า ผีสละของมนุษย์ไม่ได้มีแค่ ดวงตา เวลาผู้คนเจอผี มันก็ไม่เคยเริ่มจากการมองเห็น แต่มาในรูปเสียงแปลก ๆ กลางดึกดื่น อากาศที่จู่ ๆ ก็หนาวจนขนลุกชู่ กลิ่นเหม็นสาปที่โชยมาจากไหนก็ไม่รู้ อาการประหลาดอื่น ๆ ที่ เกิดกับร่างกายหรือจิตใจ อาการสั่นหึ่งอย่างไม่รู้สาเหตุ และผียังสร้างสภาวะหลอกหลอนซึ่ง เป็นเรื่องของอารมณ์ ความรู้สึก และผัสสะ (affective state) ที่มักเกี่ยวกับความทรงจำ เลวร้าย เหตุการณ์สะเทือนขวัญ หรือความไม่เป็นธรรมทางสังคม รวมถึงความวิตกกังวลต่อ อนาคตที่ไม่แน่นอนด้วย (Good, Chioventa and Rahimi, 2022: 439-440)

ผีทำให้เรามองโลกที่ผู้ให้ข้อมูลอาศัยอยู่จากมุมมองที่ต่างออกไป การเล่าเรื่องผีซ้ำ ๆ อาจเป็นวิธีเจรจาต่อรองของผู้คนที่อยู่ระหว่างอดีตที่ไม่น่าจดจำและอนาคตที่ไม่มั่นคง (Murphy, 2018) งานชาติพันธุ์วรรณนาจึงไม่ควรละทิ้งน้ำเสียงแห่งความหลอกหลอน (hauntological voice) ความเป็นอวัตถุของผี (immateriality) และผีสภาวะ (spectrality) และนักมานุษยวิทยาควรมองผีในฐานะสิ่ง (thingness) ที่สร้างความขนพอง สยองเกล้า ไม่ใช่แค่แนวคิดเชิงอุปมาอุปไมย เสียง กลิ่น หรือการปรากฏที่มองไม่เห็น แต่ทำงาน

กับผัสสะอื่น ๆ ของผี จึงทั้งย้ำเตือนและล้นคลอนสิ่งที่นักมานุษยวิทยาเคยยึดถือ ซึ่งจะส่งผลต่อวิธีการทำงานของเรา ทั้งการพิจารณาข้อมูลภาคสนามและการถ่ายทอดออกมาเป็นงานชาติพันธุ์วรรณนา

ทั้งนี้ ไม่ใช่เรื่องของนักมานุษยวิทยาที่จะพิสูจน์ว่าผีมีจริงหรือไม่ แต่งานของเราคือพิจารณาผีในฐานะผู้กระทำการทางสังคม และพิจารณาว่าปรากฏการณ์เจอผีและเรื่องเล่าเกี่ยวกับผีเกี่ยวพันกับมิติทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจหรืออำนาจแบบใดบ้าง ในแง่นี้ Avery F. Gordon (1997) ตั้งชื่อเรื่องหนังสือไว้ได้ดีมากกว่า *Ghostly Matter* เพราะเรื่องผีสาบนั้นสำคัญ และยิ่งส่งผลกระทบต่อโลกมนุษย์และโลกทางกายภาพ เช่นที่ Klima และนักมานุษยวิทยาพันมนุษย์แสดงให้เห็นว่า มือที่มองไม่เห็นของผีปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ความคิด และมุมมองของมนุษย์ได้อย่างไร เผยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับรัฐ มนุษย์กับทุนนิยม มนุษย์กับความเชื่อ รวมถึงอะไรต่อมิอะไรได้อย่างไร แม้เราจะไม่เห็นผี แต่ก็เห็นได้ชัดถึงความเป็นผู้กระทำการของมัน เมื่อรอยนิ้วมือลึกลับแตะลงบนประสบการณ์ของมนุษย์

นอกจากนี้ ผีซึ่งล่องลอยอยู่ ณ รอยต่อ (in-between-ness) ของความเป็นจริงกับเรื่องเล่า ระหว่างสิ่งที่เคยเกิดขึ้นกับสิ่งที่ผู้คนบอกเล่าว่าเกิดขึ้น ระหว่างประวัติศาสตร์ฉบับทางการกับประวัติศาสตร์กระแสรอง ก็เป็นภววิทยาที่ส่งผลต่อการเมืองของความทรงจำ โดยเฉพาะในสังคมที่มีบาดแผล (trauma) อีกทั้งผียังสะท้อนการดำรงอยู่ของมนุษย์ร่วมสมัยด้วย อาทิ การอยู่ผิดที่ผิดทาง (displacement) ไม่คุ้นเคย (unfamiliar) การย้ายที่อยู่ทั้งที่เต็มใจหรือไม่เต็มใจ หรือพูดถึงที่สุดแล้วก็คือความแปลกแยก (alienation) ของชีวิตมนุษย์สมัยใหม่ รวมถึงความเปราะบางในชีวิตที่ไม่มีสวัสดิการอย่างการรักษาแบบประคับประคองที่ดี เช่นที่สถาบันกัญชาประสพ เช่นที่ผู้อยู่อาศัยในอพาร์ทเมนต์หลังนี้หลายคนรู้สึก ไม่ว่าง ผู้คนอีกไม่น้อยในเมืองใหญ่ซึ่งต่างก็เข้ามาหางานทำก็น่าจะรู้สึก

ดังนั้น ในประเทศที่เต็มไปด้วยความทรงจำบาดแผลและผีเช่นนี้ นักมานุษยวิทยาจึงสมควรพิจารณาผีเสียใหม่ในทางภววิทยา และนำเสนอผ่านงานชาติพันธุ์วรรณนาที่โอบรับสิ่งไม่ใช่มนุษย์เหล่านี้ด้วย ไม่แน่ว่า การกีดกันผีออกจากเรื่องเล่าอาจถือเป็นความรุนแรงเชิงญาณวิทยา (epistemic violence) ที่กระทำต่อผู้ให้ข้อมูลชนิดหนึ่งก็ได้

มานุษยวิทยา-ผี-สิ่ง ผี-สิ่ง-มานุษยวิทยา

ไอ้หนุ่มนี้บอกว่าเป็นนักมานุษยวิทยา สนใจแต่เรื่องราวเกี่ยวกับมนุษย์ มันเลยไม่สนใจสิ่งที่วิทยาศาสตร์หรือแนวคิดตะวันตกบอกว่าพิสูจน์ไม่ได้ มองไม่เห็นตัว และดังนั้นจึงไม่มีจริง เช่นผี มันถึงกับเคยมาทำหายและดึงผ้ายันต์ที่หน้าห้องออก

เห็นมันพิมพ์อะไรของมันในคอมฯ มีแต่ศัพท์แสงที่ไม่เข้าใจ พันมนุษย์ ภววิทยา ฯลฯ ข้าไม่เคยได้ยินเลยสักคำ เห็นมันพิมพ์ว่าผีเป็นเพียงสิ่งสมมติที่สะท้อนความเชื่อทางสังคมหรือ

โครงสร้างทางสังคมอะไรสักอย่าง ข้าก็ไม่เข้าใจ มันทำทนายอยู่หลายรอบ แต่ข้าไม่เคยปรากฏตัวต่อหน้าต่อหน้า มันก็เลยปักใจว่าข้าไม่มีจริง มันไม่เชื่อเรื่องผี เพราะมองไม่เห็นตัวข้า แต่ข้าเหลือบเห็นสิ่งที่มันจดในบันทึกภาคสนามอย่างคำว่า ทุนนิยม ซาติ เสรีนิยมใหม่ หรือคำอังกฤษอะไรยาก ๆ ก็มองไม่เห็นตัวในชีวิตเหมือนกันนี่ แล้วทำไมมันจึงเชื่อว่ามี?

ถ้ามันเชื่อว่าของพวกนั้นส่งอิทธิพลกับชีวิตคนได้ จึงมีจริง แล้วทำไมไม่เชื่อว่าผีอย่างข้าก็มีจริงด้วย ทำไมมันไม่เอะใจเลยแม้แต่น้อยว่า เสียงลากเก้าอี้ลากโต๊ะตอนกลางคืนดังออกมาจากห้องที่ไม่มีคนอยู่ได้อย่างไร ก็ผู้เช่าในชั้น 7 นี้ย้ายออกไปหมดเพราะข้าตั้งนานแล้ว มันไม่เคยสงสัยหรือว่า ทำไมถึงได้ยินเสียงเพลงแว่วมาบ่อย ๆ ก็ข้าเองนั่นแหละแฟนตัวยงของดาจิม มันจะรู้ไหมว่าทำไมบางคำคืนถึงมีกลิ่นอับลอยโชยผ่านห้อง ทำไมบางคืนจึงรู้สึกหนาวสั่นยะเยือก และทำไมจึงผวาขนลุกชุกกลางดึกเสมอ

แล้วคนอ่านล่ะไม่เอะใจหรือ ทำไมมันถึงเล่าเรื่องคดีฆาตกรรมได้เป็นฉาก ๆ ทำไมมันรู้เรื่องเบื้องลึกเบื้องหลังที่ไม่ปรากฏในข่าว ทั้งที่เรื่องก็ดังออกขนาดนั้น หากไม่ใช่ข้าเองที่สิงร่างมันเพื่อเล่าเรื่องที่เกิดขึ้น

ผู้เขียน

ปิยนันท์ จินา นักวิจัย

ฝ่ายวิจัยและส่งเสริมวิชาการ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

เอกสารอ้างอิง

Bauserman, K. (2022). Seeing and Speaking to Ghosts: Hauntology's Limits for Understanding

Ghosts as Beings. Retrieved from <https://www.jhiblog.org/2022/09/12/seeing-and-speaking-to-ghosts-hauntologys-limits-for-understanding-ghosts-as-beings/>

Good, B. J., Chioyenda, A., Rahimi, S. (2022). The Anthropology of Being Haunted: On the Emergence of an Anthropological Hauntology. *Annual Review of Anthropology*, 51,

437-453.

Gordon, A. (1997). *Ghostly Matters: Haunting and the Sociological Imagination*. Minneapolis:

University of Minnesota Press.

Klima, A. (2019). *Ethnography #9*. Durham and London: Duke University Press.

Leathem, H. M. V. (2019). *Ghostly Excesses: Ethnography and Experimental Cinema*. Retrieved

from <https://culanth.org/fieldsights/everything-is-full-of-ghosts-experimental-cinema-and-ethnography>

Murphy, F. (2018). *The Whispering of Ghosts: Lost, Longing, and the Return in Stolen*

Generations Stories. Australian Journal of Anthropology, 29(3), 332.